

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-42>

УДК 371.3:373:378.091.3:[005:316.7]:613.8(043.3):056.26(075.8)

ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

PROBLEMS AND PRIORITIES FOR THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE: ECONOMIC ASPECT

Миколюк Андрій Миколайович

аспірант,

Національний університет водного господарства та природокористування

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-6490-4768>

Mykoliuk Andriy

National University of Water and Environmental Engineering

У статті аналізуються та досліджуються теоретико-прикладні проблеми та пріоритетні напрямки розвитку інклюзивної освіти в Україні. Досліджуються їх соціальний та економічний аспекти. Проведено аналізування етимології понять «інклюзія» та «інклюзивна освіта». Акцентовано увагу на важливості своєчасного реформування інклюзивної освіти, що обумовлено загальнодержавними проблемами через втрату трудових ресурсів у зв'язку із вимушеним мігруванням через збройну агресію. Проаналізовано структуру інклюзивної освіти, зокрема деталізовано її елементи як соціально-економічного явища. Чітко розмежовано такі поняття як «особа з інвалідністю» та «особа із особливими освітніми потребами». В статті наведено схему компатибельності впливу соціальних, економічних важелів на активізування розвивання інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: економічні важелі, заклади освіти, інклюзія, інклюзивна освіта, організування, освіта, персонал.

The article analyzes and studies theoretical and applied problems and priority areas of inclusive education development in Ukraine. The social and economic aspects of these problems are investigated. The main goals of the article are to study the problems and potential of inclusive education in Ukraine in terms of economic levers of influence on this process, to study the structure of inclusive education. The current development of Ukraine, European integration, and the war have a significant impact on the formation of various types of policy, including educational policy. Inclusive education is a topical issue in this area. The article analyzes the etymology of the concepts of "inclusion" and "inclusive education". The work emphasizes the importance of timely reform of domestic (Ukrainian) inclusive education, which is due to national problems due to the loss of labor resources due to forced migration due to armed aggression. The structure of inclusive education is analyzed, in particular, its elements as a socio-economic phenomenon are detailed. In particular, the values of inclusive education, the subjects of an inclusive environment, social resources, economic resources, etc. are highlighted. The concepts of "person with disabilities" and "person with special educational needs" are clearly distinguished. It is necessary to clearly distinguish between these concepts, because inclusive education is clearly aimed at people with special educational needs. And this category is much broader than the first one (which is included in it). Therefore, when studying and improving national inclusive education, it is advisable to focus on people with special educational needs. The article presents a scheme of comparability of the influence of social and economic levers on the intensification of the development of inclusive education in Ukraine. Inclusive education is extremely relevant for Ukraine, because it demonstrates not only the success of the psychological or educational development of a child with special educational needs (and not only with a "disability", as is the case in), but also shows the level of civil society, the state, and human tolerance.

Keywords: economic levers, educational institutions, inclusion, inclusive education, organization, education, staff.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток України, євроінтегрування, війна суттєво впливають на формування різних видів

політики, зокрема і освітньої. Актуальним питанням у цьому напрямку виступає інклюзивна освіта, як один із елементів розвитку

демократичного суспільства. Важливість реформування інклюзивної освіти викликана й загальнодержавними проблемами через втрату трудових ресурсів у зв'язку із вимушеним мігруванням через збройну агресію [1; 6; 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми вітчизняного освітнього інтегрування, інклюзії є предметом наукових досліджень багатьох фахівців, серед яких доцільно виокремити вітчизняних науковців таких як: Васильєва Г. І. [1], Гриценюк І. А. [8], Завербний А. С. [2], Заярнюк О. В. [4, с. 190–194], Кравченко Н. [14, с. 60–65], Малишевська І. [11, с. 102–106], Мартинчук О. В. [12], Миронova С. П. [6], Пащенко О. В. [8], Софій Н. З. [8], Турко Б. [13, с. 121–125], Шаркевич О. [14, с. 60–65] та інших, а також зарубіжних дослідників, таких як: Бонд Р. [15, с. 58–78], Гевард В. [17, с. 186–205], Кастагнера Е. [15, с. 58–78], Корбет Дж. [16, с. 53–61] та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на глибокі, детальні дослідження проблематики інклюзивної освіти, недостатньо вивченими залишаються економічні аспекти її розвитку, що потребує додаткового розгляду, аналізування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Основними цілями статті є дослідження проблем і потенціалу розвивання інклюзивної освіти (її елементів) в Україні з точки зору економічних важелів впливу на даний процес.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність інклюзії полягає у формуванні «процесу включення до суспільних стосунків всіх громадян незалежно від їх фізично-інтелектуальних, соціально-культурних, мовних, національних, релігійних та інших особливостей» (відмінностей) [1, с. 25–28].

Інклюзивна освіта – це «комплексний процес забезпечення однакового доступу до якісної освіти шляхом організування навчання у різних типах закладах освіти на базі використання особистісно зорієнтованих методів навчання із урахуванням індивідуальних особливостей осіб», їх потреб [1, с. 25–28; 3].

Насамперед, для ефективного дослідження, потрібно чітко визначити реципієнтів інклюзивної освіти. Ними виступають наступні особи [1]:

- з інвалідністю;
- із особливими освітніми потребами.

«Особи з інвалідністю» – це, згідно із Конвенцією ООН [2] «особи зі стійкими (сталими)

фізичними, психічними, інтелектуальними/сенсорними порушеннями, які при взаємодії із різними бар'єрами можуть заважати їх повній, ефективній участі у житті суспільства на одному рівні з іншими».

«Особа з особливими освітніми потребами» – «особа, яка потребує додаткового постійного/тимчасового підтримання в освітньому процесі задля забезпечення її прав на здобуття освіти». Наявність зазначених «особливих освітніх потреб» визначається Інклюзивно-ресурсним центром. Це відбувається на основі «проведення комплексного оцінювання розвивання особи» [3; 4; 5; 7; 9].

Потрібно чітко розмежовувати вказані поняття. Адже, інклюзивна освіта чітко скеровується на осіб із особливими освітніми потребами (ООП). А дана категорія є значно ширшою від першої (яка входить до неї). Тому досліджуючи та удосконалюючи вітчизняну інклюзивну освіту, доцільно орієнтуватися саме на ООП. Адже особи із особливими освітніми потребами не обов'язково мають інвалідність. Однак, вони також потребують додаткового, постійного або ж тимчасового підтримання в освітніх процесах.

В різних типах вітчизняних навчальних закладів реалізування права на освіту може дещо відрізнятися. Однак, важливим аспектом виступає економічне стимулювання всіх задіяних у процесі забезпечення реалізування кожного права на освіту.

Із точки зору соціально-економічного явища інклюзивна освіта складається з певних елементів [1, с. 27–28], компонент. Ключовими серед них прийнято виділяти наступні [1, с. 27–28; 11, с. 21–22]:

- цінності інклюзивної освіти;
- принципи інклюзивної освіти;
- суб'єкти інклюзивного середовища;
- соціально-економічні та інші ресурси тощо.

Формування та ретельне забезпечення «рівних можливостей для всіх громадян без винятку (незалежно від соціального статусу, стану здоров'я, віку, статі, інших параметрів) має бути одним із основних завдань для суспільства, що прагне розвиватися у демократичному напрямку». Адже інклюзивність вцілому (включаючи елемент інклюзивної освіти) виступає «здобутком для цивілізованої демократичної системи» [1, с. 27–28; 11, с. 21–22].

Аналізуючи тенденції розвивання вітчизняної інклюзивної освіти доцільно констатувати, що вже на початок 2024 року в нашій країні було створено 690 інклюзивно-ресурсних

центрів. Інклюзивно-ресурсні центри, згідно із Постановою Кабінету Міністрів України (підпункт 4, пункт 8) від 12.07.2017 р. № 545 [2; 3] співпрацюють із закладами освіти. Вони також беруть активну участь у діяльності команд психологічного, виховного, педагогічного супроводу особи в закладах освіти різних типів і у розробленні, реалізуванні індивідуальних програм розвитку (розвивання) тощо [2].

Формування і розвивання ефективної системи інклюзивної освіти в Україні є можливими виключно на основі взаємодії, компатибельності різних факторів (чинників) із застосуванням соціально-економічних важелів. Передусім це стосується економічної сторони [2; 3]:

- фінансування вітчизняної інклюзивної освіти,
- удосконалення нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти, моніторинг, контролювання його дотримання і виконання;
- покращення методичного, наукового, технічного забезпечення вітчизняної інклюзивної освіти;
- удосконалення її кадрового забезпечення [1; 2], зокрема шляхом ефективного стимулювання тощо.

Ключові соціально-економічні важелі, що є необхідними для активізування становлення, розвивання вітчизняної інклюзивної освіти мають бути чітко узгодженими між собою [2; 3] (рис. 1). Адаже розпорошення зусиль, їх асинхронність не дозволяють досягати оптимальних результатів у напрямку розвитку вітчизняної інклюзивної освіти.

Ефективне застосування та узгодження вказаних на рис. 1 важелів для розвивання інклюзивної освіти в Україні сприятиме досягненню переваг для всіх її суб'єктів, а саме: для осіб із особливими освітніми потребами, для інших осіб, для навчального персоналу (викладачів, вчителів, наставників та ін.).

Для першої категорії основними перевагами виступатимуть наступні: змога налагоджувати, підтримувати товариські стосунки зі своїми однолітками, формувати та розвивати соціально прийнятні способи щодо взаємодії із колективами, цілеспрямоване спілкування із ровесниками (сприятиме покращенню когнітивного, моторного, мовного, соціального, емоційного та інших типів розвитку тощо); поява можливостей активно брати участь у громадському житті; отримання

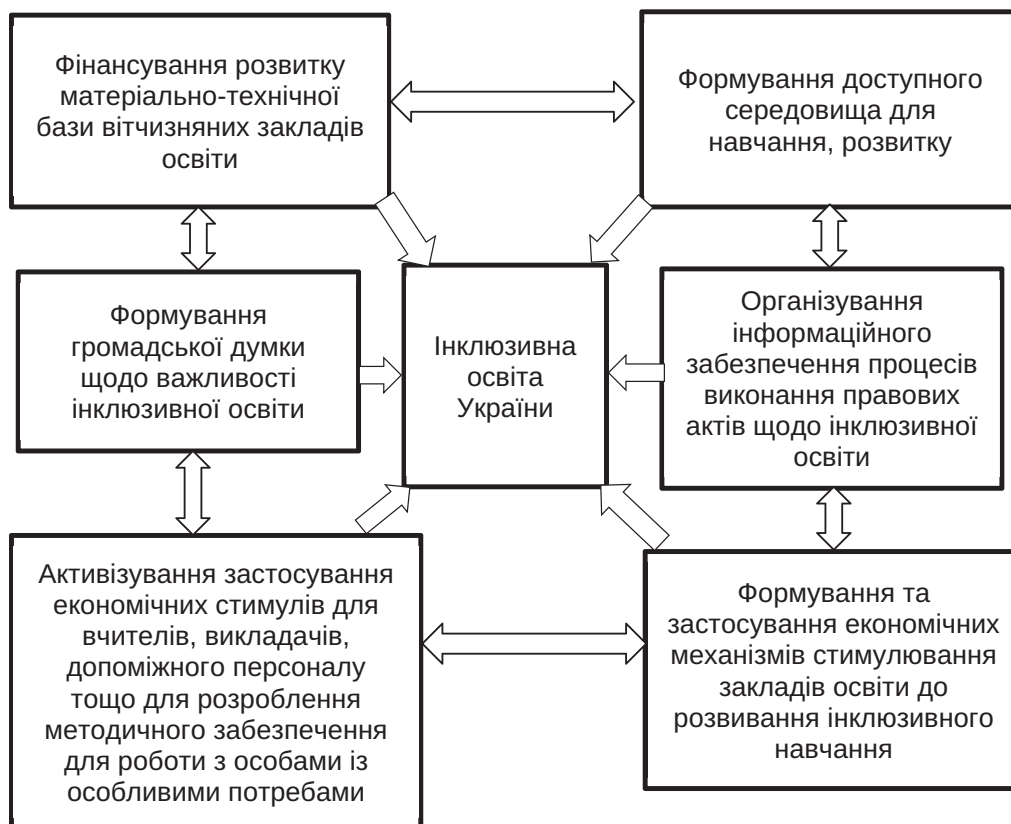

Рис. 1. Компатибельність впливу соціальних, економічних важелів на активізування розвивання інклюзивної освіти в Україні

Джерело: побудовано на основі [1; 3; 4; 5; 8; 10]

можливостей соціалізування, розвитку власних талантів, подальшого інтегрування до суспільства тощо.

Для інших осіб (друга категорія) перевагами є такі: навчання толерантності до різноманітних людських особливостей; налагодження, розвивання, підтримання стосунків із людьми, що мають дещо відмінні особливості; навчання креативно мислити, допомагати іншим.

Для третьої категорії переваги полягають у отриманні обізнаності з індивідуальними особливостями осіб; опанування ширшого спектру наукових, педагогічних, виховних методик; набуття/підвищення кваліфікації; ефективне сприяння розвитку учнів, студентів із урахуванням їх потреб, можливостей тощо.

Педагоги (вчителі, викладачі, вихователі, наставники) навчатимуться споглядати на життєві ситуації очима своїх учнів/студентів. Це в свою чергу сприятиме кращому розумінню світу (світогляду).

Не слід також занижувати важливість того, що ключовим елементом вітчизняного інклюзивного середовища, окрім формування економічних, матеріальних умов виступають також і соціальні умови. До них відносяться рівень якості взаємодії між усіма учасниками освітніх процесів, формування толерантності, поваги тощо.

Розвивання вітчизняної інклюзивної освіти сприятиме подоланню тенденцій, що

провокують низку соціальних, культурних та інших проблем, порушуючи права людини [1, с. 24].

Висновки. Інклюзивна освіта є надзвичайно актуальною для України. Особливої актуальності дана освіта набула останніми роками через різке збільшення осіб із особливими освітніми потребами, що викликано сьогодні передусім війною.

Розвивання інклюзивної освіти в нашій країні демонструє не тільки успіхи психологічного, навчального, соціального розвитку осіб із особливими освітніми потребами (а не виключно із «інвалідністю», як це зустрічається в деяких дослідженнях та судженнях). Інклюзивна освіта показує також рівень людської толерантності, громадянського суспільства, нашої держави, тощо. Саме тому інклюзивна освіта повинна мати пріоритетність в українській державній освітній політиці.

Потрібно реалізовувати дану політику шляхом реалізування міжнародно-правових зобов'язань, що чітко передбачають обов'язки кожної держави щодо забезпечення інклюзивної освіти на всіх рівнях, у всіх типах закладів тощо. Дані процеси мають базуватися на принципі рівності можливостей.

Перспективами подальшого дослідження даної проблематики є формування науково обґрунтованого, методичного забезпечення системи управління інклюзивною освітою в нашій країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильєва Г. І. Формування методичної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти в умовах інклюзивного середовища. дис. ... канд. педагог. наук. 13.00.04. Київ. 2021. 253 с.
2. Завербний А., Кушка П., Мицишин Р. Особливості формування систем оцінювання ефективності діяльності персоналу як елемент конкурентоспроможності підприємства в умовах євроінтегрування: теоретико-прикладний аспект. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3308>
3. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n8>
4. Заярнюк О. В. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 11. С. 190-194.
5. Конвенція «Про права осіб з інвалідністю» від 13.12.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
6. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка. 2016. 164 с.
7. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Статистичні дані. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
8. Пашченко О. В., Гриценюк І. А., Софій Н. З. Інклюзивна освіта в умовах професійного-технічного навчального закладу: навчально-методичний посібник. Київ, 2012. 184 с.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12 липня 2017 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>

10. Чирва Ю., Завербний А. Оцінювання рівня втрат трудових ресурсів в Україні у зв'язку із вимушеною міграцією через збройну агресію: проблеми і перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1931>
11. Малишевська І. Зарубіжний досвід інклюзивних тенденцій в освіті. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. 2016. Вип. 10. С. 102–107.
12. Мартинчук О. В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03. Київ. 2019. 614 с.
13. Турко Б. Організація та впровадження інклюзивної освіти у Канаді: історія та сучасність. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021. 1. С. 121–126
14. Шаркевич О., Кравченко Н. Інклюзивне навчання в Україні: історичний аспект, виклики та перспективи. *Педагогічні обрії*. 2024. № 1 (130). С. 60–65.
15. Bond R., Castagnera E. Peer Supports and Inclusive Education: An Underutilized Resource. *Theory Into Practice*. 2006. Vol. 45. No 3. P. 58–78.
16. Corbet J. Inclusive education and school culture. *International Journal of Inclusive Education*. 1999. Vol. 3, No. 1. P. 53–61.
17. Heward W. Ten Faulty Notions About Teaching and Learning That Hinder the Effectiveness of Special Education. *The journal of special education*. Vol. 36. 4. 2003. 186–205.

REFERENCES:

1. Vasylieva, H. I. (2021). Formuvannya metodychnoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh inkliuzyvnoho seredovishcha [Formation of methodological competence of teachers of general secondary education institutions in an inclusive environment]. dys. ... kand. pedahoh. nauk. 13.00.04. 253 p. (in Ukrainian)
2. Zaverbnyj A., Kushka P., Myshchysyn R. (2023). Osoblyvosti formuvannya system otsiniuvannya efektyvnosti diialnosti personalu yak element konkurentospromozhnosti pidpriemstva v umovakh yevrointehruvannya: teoretyko-prykladnyi aspekt [Peculiarities of formation of personnel performance evaluation systems as an element of enterprise competitiveness in the context of European integration: theoretical and applied aspect]. *Ekonomika ta suspilstvo*. 58. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3308>
3. The Law of Ukraine "On Education" 05.09.2017. 2145-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n8>
4. Zaiarniuk, O. V. (2015). Inkliuzyvna osvita v Ukraini: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Inclusive education in Ukraine: problems and solutions]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 11, 190-194. (in Ukrainian)
5. Convention on the rights of persons with disabilities. 13.12.2006. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
6. Myronova, S. P. (2016). Pedahohika inkliuzyvnoi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk [Pedagogy of inclusive education: a study guide]. Kamianets-Podilskyi, Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet im. Ivana Ohienka. 164 p. (in Ukrainian)
7. Official website of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Statistical data. 2024. Available at: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
8. Pashchenko, O. V., Hrytseniuk, I. A., Sofii, N. Z. (2012). Inkliuzyvna osvita v umovakh profesiinoho-tekhnichnoho navchalnoho zakladu: navchalno-metodychnyi posibnyk [Inclusive education in a vocational school: a study guide]. Kyiv. 184 p. (in Ukrainian)
9. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Regulation on the Inclusive Resource Center". 12.07.2017. 545. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>
10. Chyrva, Yu., Zaverbnyj, A. (2022). Otsiniuvannya rivnia vtrat trudovykh resursiv v Ukraini u zviazku iz vymushenoii mihratsiieiu cherez zbroinu ahresiiu: problemy i perspektyvy [Assessing the level of labor losses in Ukraine due to forced migration due to armed aggression: problems and prospects]. *Ekonomika ta suspilstvo*. 45. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1931>
11. Malyshevska, I. (2016). Zarubizhnyi dosvid inkliuzyvnykh tendentsii v osviti [Foreign experience of inclusive trends in education]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia Pedahohichni nauky*. 10. 102–107. (in Ukrainian)
12. Martynchuk, O.V. (2019). Teoriia ta praktyka pidhotovky fakhivtsiv zi spetsialnoi osvity do profesiinoi diialnosti v inkliuzyvnomu osvitnomu seredovishchi [Theory and practice of training special education specialists for professional activity in an inclusive educational environment]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.03. Kyiv. 614 p. (in Ukrainian)

13. Turko, B. (2021). Orhanizatsiia ta vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity u Kanadi: istoriia ta suchasnist [Organization and implementation of inclusive education in Canada: history and present]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*, 1, 121–126. (in Ukrainian)
14. Sharkevych, O., Kravchenko, N. (2024). Inkliuzyvne navchannia v Ukraini: istorychnyi aspekt, vyklyky ta perspektyvy [Inclusive education in Ukraine: historical aspect, challenges and prospects]. *Pedahohichni obrii*, 1 (130), 60–65. (in Ukrainian)
15. Bond, R., Castagnera, E. (2006). Peer Supports and Inclusive Education: An Underutilized Resource. *Theory Into Practice*. Vol. 45. No 3. P. 58–78.
16. Corbet, J. (1999). Inclusive education and school culture. *International Journal of Inclusive Education*. Vol. 3, No. 1. P. 53–61.
17. Heward, W. (2003). Ten Faulty Notions About Teaching and Learning That Hinder the Effectiveness of Special Education. *The journal of special education*. Vol. 36. 4. P. 186–205.